

*Арабаджи Н.Б.,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*

«ІЄРАРХІЯ ЦІННОСТЕЙ ПРАВА – АКТУАЛЬНІСТЬ», ЯК ДРУГИЙ РІВЕНЬ ЦІННІСНОЇ СТРУКТУРИ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Анотація. Правовий порядок, розглянутий як структура правових цінностей, утворює декілька рівнів свого існування: рівень «ієрархія правових цінностей – легітимність», рівень «ієрархія цінностей права – актуальність» та рівень «ієрархія потреб – гнучкість правового порядку». Ієрархія цінностей права виявляє себе на функціональному рівні в актуальності, тобто потенційності правового порядку та його реальності в правовому житті.

Ключові слова: правовий порядок, структура правових цінностей, «ієрархія цінностей права – актуальність».

Постановка проблеми. Ієрархічність побудови сучасного суспільства вимагає дослідження тих її структурних основ, які б, з одного боку, виводили на досягнення універсальності права, а з іншого – його локалізації в рамках тієї чи іншої правової системи. Правовий порядок, будучи інституціональною основою права, його життєвою формою, виявляє себе не лише як самостійна правова цінність, що розкривається у вимірах суспільної та особистісної значимості, але й як певна задана суспільна структура, що в концентрованому вигляді містить у собі усі інші правові цінності того чи іншого суспільства.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Слід зауважити, що специфіка соціальних структур полягає у тому, що часто вони існують як впорядковані елементи різного роду, кожен з яких потребує своєї специфікації та подальшого розгортання. Іншими словами, суспільна матриця у знятому вигляді включає в себе усі цінності, що сформовані суспільством, відстоюються та визнаються його членами та інституціалізуються у вигляді економічного, політичного, правового та інших порядків [1, 73-98].

Традиційний погляд на структури як на деякі ідеальні утворення, що функціонують

як цілості, сплетені воєдино невидимими нитками соціальних відношень сьогодні все в більшій мірі дискредитується як польовими, так і теоретичними дослідженнями. Сьогодні неможливо уявити структуру як дещо абстрактно-нереальне, щось таке, що живе своїм життям, виносячи суб'єкта за дужки свого існування, перетворюючи його на пасивну споглядаючу матерію, фігурку на шахівниці, будівельний матеріал, якому структури надають необхідної форми. Дійсно, як констатують правові дослідження, суб'єкт сьогодні виходить не просто в центр правового розвитку, а стає його ціллю, ідеологією та визначальною міфологією. Традиційне уявлення про суб'єкта як підвладну прийнятим у соціумі конвенціям, стереотипам, стандартним моделям поведінки субстанцію сьогодні не можуть сприйматися за відправну точку у сприйнятті правового порядку. Правова соціалізація не може розглядатися як єдино можливий тип відносин між людиною та правовим порядком, оскільки він передбачає пасивні, односпрямовані дії, що визначає підкорення людини, всіх аспектів її життя праву, правовій регламентації тощо.

Саме з цих позицій підтверджується висловлена у сучасній юриспруденції думка про те, що право не слід розглядати виключно як причину правового порядку, оскільки це змушує його значення та, за великим рахунком, не відповідає дійсності. Правовий порядок, у першу чергу, сам по собі творить право, оскільки саме в ньому зароджуються та розвиваються правові цінності, формуються нові правовідносини, концентруються механізми правореалізації тощо. Правовий порядок постійно надає праву потужний життєвий імпульс, що спрямовує його розвиток в необхідному напрямку [2, 12-18].

Слід підкреслити, що проблематика структурного бачення правового порядку в його

ціннісному контексті поки ще не знайшла свого належного відображення в науковій літературі, хоча й мали місце спроби дослідити внутрішню будову правового порядку як особливого суспільного інституту. І якщо структурному виміру права присвячено не так багато робіт загальнотеоретичного характеру [3, 45], особливо на теренах вітчизняної юриспруденції, то структура правового порядку взагалі залишається своєрідною *terra incognita* юридичної науки, хоча, поза сумнівів, ця проблематика є однією з ключових в контексті осягнення його природи та специфіки розвитку.

Саме тому необхідно чітко визначити ті методологічні засади, на основі яких слід досліджувати структурний вимір правового порядку.

Викладення основного матеріалу. Один з найнадійніших шляхів визначення структури правового порядку — це, звісно, емпіричний шлях. Утім, у цьому зв'язку слід чітко визначити, що саме ми включаємо в інституційну структуру правового порядку на ціннісному рівні його сприйняття.

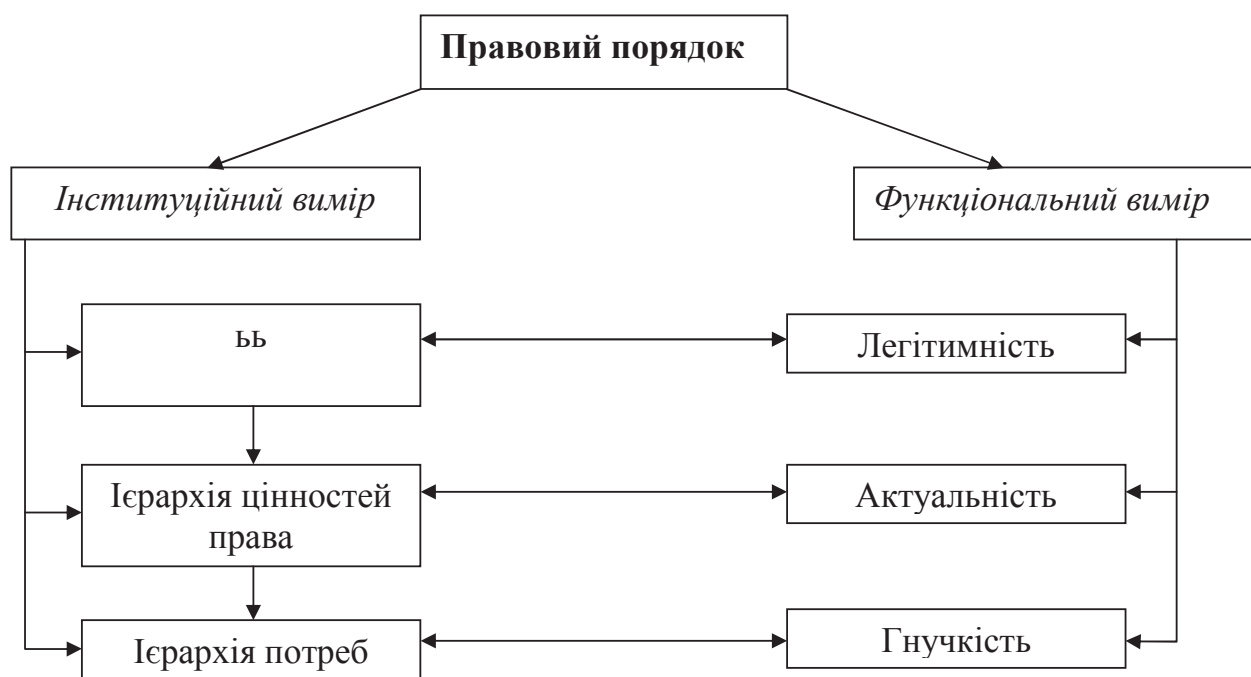
На нашу думку, правовий порядок у контексті його розгляду як структури правової цінності можна схематично зобразити таким чином:

Логіка такої схеми полягає у тому, що між інституційною та функціональною сторонами правового порядку існує ціннісна взаємодія. Якщо ієрархія правових цінностей, що визначає тип аксіологеми правового порядку, отримує своє функціональне втілення, то вона безпосереднім чином продемонструє модель легітимації правового порядку. Ієрархія цінностей права виявляє себе на функціональному рівні в актуальності, себто потенційності правового порядку та його реальності в правовому житті. Нарешті, потребовий рівень правового життя, який пов'язується, як справедливо зазначає П. М. Рабінович, із соціальною сутністю права та має безпосередній вихід на суб'єкта права, виражається у тому, наскільки правовий порядок є гнучким та здатним, таким чином, задовольняти потреби людей, організацій та соціальних груп у процесі соціальної взаємодії, тобто тут виявляється його комунікативна спроможність [4, 167].

Розглянемо другий рівень структурного буття цінностей в правовому порядку більш детально.

Рівень «ієрархія цінностей права – актуальність». На відміну від найвищого інституційно-функціонального рівня структури правового порядку, де його буття визначається

Схема 1. Правовий порядок як структура правових цінностей

глибинними концептами легітимації та правових цінностей, на рівні ієрархії цінностей права виявляється актуальність правового порядку, тобто — динамічний аспект його ціннісної структури.

Найскладніша проблема, яка постає у контексті дослідження саме цього рівня структурності правового порядку полягає у тому, яку методологію слід обрати для її розкриття. На нашу думку, тут можливо застосування двох принципово різних шляхів. З точки зору першого шляху, виявлення ієрархії цінностей права та актуальності правового порядку має будуватися на дедуктивному методі. Зауважимо, що дедукція у даному випадку постає не у традиційному її розумінні як сходження від загального до конкретного [5, 183], але як такого способу отримання висновку, за якого правомірність висновку зумовлена виключно логічною структурою мислення та не вимагає емпіричного обґрунтування [6, 178]. Іншими словами, при дедуктивному методі визначення ієрархії цінностей права ми маємо виходити з деяких умоглядних конструкцій, які не вимагають перевірки у правовій реальності.

Очевидно, що дедуктивний метод більш успішно можна застосовувати при визначенні ієрархії правових цінностей, оскільки їх буття в правовій сфері не є очевидним та наглядним. Неможливо однозначно констатувати існування свободи чи справедливості у структурі правових цінностей, що є основою для того чи іншого правового порядку. Однак для цінностей права звернення до емпірики є необхідною умовою правильності побудови конструкції.

Однак у цьому контексті постає інша проблема: якщо визначення ієрархії цінностей права вимагає від нас застосування індуктивного (тобто, емпіричного) методу, то на що саме слід спиратися для отримання достовірного знання про таку ієрархію? Найбільш логічним тут є звернення до статистичних даних, особливо з урахуванням того, що структуру правового порядку часто пов'язують зі структурою правоохорони.

У цьому зв'язку можна погодитися з В. С. Ковальським у тому, що існує п'ять основних закономірностей, які зумовлюють специфіку охоронної функції права. По-перше, охоронна функція є безпосередньо і опосередковано зумовленою (детермінованою) умовами

суспільного життя, політичною ситуацією в державі, зміна яких ретранслюється у меті та ефективності її реалізації. По-друге, інструментальні та інституціональні складові охоронної функції спрямовані на досягнення оптимальних суспільних пріоритетів, захист правових цінностей, які визначають конкретні напрями та завдання її реалізації. По-третє, склад та ознаки охоронної функції є продуктом цілеспрямованої діяльності публічних інституцій, які мають матеріальні та процесуальні (процедурні) складові. По-четверте, вивчення якісних ознак охоронної функції можливо лише в контексті її соціальної цінності, при розкритті глибоких закономірностей і зв'язків між галузями, правовими інститутами, правовими нормами. По-п'яте, встановлення кількісних ознак охоронної функції можливо за наявності відповідної методики вивчення юридичних подій, фактів, що є основою для експертної оцінки [7, 121].

У структурі функцій відбуваються зміни, які свідчать про збільшення або зменшення ролі тієї чи іншої функції, хоча їх склад визначається історично і закріплюється в чинній Конституції. Треба зазначити, що сьогодні спостерігається диференціація правового життя, причому не тільки в Україні, а й у всьому світі. У цьому процесі різні соціально-правові організації, явища і системи, зокрема й функції як такі, набувають дедалі більшої автономії і значення. Реформування у різних сферах соціального і правового життя, формування нової системи відносин між різними гілками влади не зменшують, а навпаки, підкреслюють роль охоронної функції права. Вона трансформується у певну правову реальність, у системну організацію, яка має як внутрішню, так і зовнішню конструкцію, фіксується у правоохоронній діяльності держави, що має власну динаміку, механізм і ефективність.

Водночас, існує взаємозалежність цієї функції від ефективності політики держави, в тому числі щодо охорони суспільних відносин, відбувається перехід до нової правової регуляції даних відносин, завдяки чому посилюється взаємодія держави і суспільства. Охоронна функція визначає спрямованість держави до наближення (або віддалення) до людини, спільнот, до забезпечення загально соціальних і приватних інтересів, до певних державних пріоритетів, які з'являються у перехідний

період і потребують не тільки впорядкування, а й усунення конфліктів, колізій, локалізації соціальних і правових суперечностей. Вона втілюється, у тому числі, у політичних і правових документах, національних програмах боротьби із злочинністю, корупцією, запобігання правопорушенням, а також у концепції судово-правових перетворень в українській державі; багато положень, що безпосередньо пов'язані з охоронною функцією, містяться в законах про діяльність прокуратури, міліції, служби безпеки, оперативно-розшукову діяльність, контррозвідальну діяльність тощо.

У зв'язку з цим видається за можливе виявлення ієрархії цінностей права шляхом використання статистичних даних МВС із тим, аби виявити ті цінності права, які мають найвищий рівень криміногенності. Вважається, що найвищу значимість мають ті соціальні цінності, які мають найвищий рівень правопорушуваності. Проаналізувавши детально структуру злочинності в Україні за розділами Особливої частини Кримінального кодексу України, досить очевидним стає той факт, який демонструє «відрив» за показниками порушуваності, злочинів проти власності. Такий висновок красномовно вказує на те, що саме відносини власності та власність як економічний феномен є найбільш значущим криміногенним фактором у сучасному українському суспільстві. Складно заперечувати той факт, що саме власність є однією з ключових цінностей ліберального суспільства, проте її криміногенність наводить на думку про те, структура правового порядку є у значній мірі економічно детермінованою. Криміногенність — це така кримінологічно значуща властивість об'єкта запобігання злочинності, яка показує конкретну взаємозалежність об'єкта і конкретного злочину, злочинності взагалі [8, 117]. А тому ціннісна структура правового порядку безпосереднім чином детермінована структурою злочинності, оскільки саме у цьому співвідношенні виявляють себе ключові цінності суспільства: лише зіставлення правопорушної та правоохоронної діяльності дозволяють стверджувати існування тих чи інших цінностей права та встановлювати їх ієрархію.

Висновок. З урахування специфіки побудови особливої частини Кримінального Кодексу України, можна стверджувати, що ієрархія

цінностей права, які найчастіше стають об'єктами злочинних посягань, тобто мають найвищу криміногенність, виглядає таким чином:

- власність;
- життя та здоров'я людини;
- громадський порядок;
- державно-владні відносини;
- правосуддя;
- довкілля.

Література:

1. Васильева Л. Структурная устойчивость социально-политических систем / Л. Васильева // Социально-гуманитарные знания. — 2011. — № 3. — 136 с.
2. Крижановський А. Ф. Право і правопорядок: грані співвідношення / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : Зб. наук. праць. — Вип. 29. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 210с.
3. Азми Д. М. Историко-теоретический и методологический анализ структуры права : автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук ; спец. 12.00.01 — Теория и история права и государства ; История учений о праве и государстве / Д. М. Азми. — М., 2011. — 21 с.
4. Рабінович П. М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології / П. М. Рабінович // Проблеми філософії права. — 2003. — Т. 1. — С. 346.
5. Ивакин А. А. Диалектическая философия : монография / А. А. Ивакин. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — О. : Фенікс ; Суми : Університетська книга ; М. : ТрансЛит, 2007. — 240 с.
6. Цофнас А. Ю. Гносеология / А. Ю. Цофнас. — 193 с.
7. Ковальський В. С. Охоронна функція права : монографія / В. С. Ковальський. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 162 с.
8. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. — 2-ге вид. перероб. і доп. — Х. : Право, 2009. — 340 с.

Арабаджи Н.Б. Иерархия ценностей права — актуальность, как второй уровень ценностной структуры правового порядка.

Аннотация. Правовой порядок, рассмотренный как структура правовых ценностей образует несколько уровней своего существования: уровень «иерархия правовых ценностей — легитимность», уровень «иерархия ценностей права — актуальность» и уровень «иерархия потребностей — гибкость правового порядка». Иерархия ценностей права проявляется на функциональном уровне в актуальности, то есть потенциальности правового порядка и его реальности в правовой жизни.

Ключевые слова: правовой порядок, структура правовых ценностей, «иерархия ценностей права — актуальность».

Arabadji N.B. Hierarchy of values of law — urgency as the second level of the value structure of law and order.

Summary. Law and order being considered as a structure of legal values forms several levels of its existence: the level 'hierarchy of legal values — legitimacy', the level 'hierarchy of values of law — urgency', and the level 'hierarchy of needs — flexibility of law and order'. Hierarchy of values of law reveals itself at the functional level in urgency, i.e. in the potentiality of law and order and its reality in the legal life.

Keywords: law and order, structure of legal values, 'hierarchy of values of law — urgency'.